

پیوند با همسایه

حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر محمدرضا جباران*

اشاره

در آموزه‌های دینی، حقوق متقابلی برای انسان‌ها تعریف شده است که هر یک، موظف به رعایت آن‌ها هستند. توجه به این امر، نقش بنیادی در فرآیند زندگی مسالمت‌آمیز و ایجاد جامعه مطلوب دارد. یکی از این حقوق، حق همسایگان است که اسلام به آن بسیار اهمیت داده است. این نوشتار، به تحلیل و بررسی این موضوع می‌پردازد.

مفهوم‌شناسی همسایه

از نظر عرف و لغت، برای صدق همسایگی، مجاورت یا حداقل نزدیکی دو خانه لازم است؛ ولی مصداق همسایه، در روایات توسعه داده شده است. امام صادق علیه السلام از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل کرده است: تا چهل خانه، همسایه است؛ از روبه‌رو، پشت سر، راست و چپ.^۱

* پژوهشگر پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

۱. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تحقیق: علی‌اکبر غفاری، تهران: دار الکتب الاسلامیه، سوم، ۱۳۸۸ق،

همسایه‌داری

برخورد خوب با همسایه، به دو گونه است: «پرهیز از آزار» و «احسان و نیکی».^۱ قرآن کریم همدوش دعوت به توحید و اخلاص، انسان را به احسان و نیکوکاری به همسایه موظف کرده است: «وَأَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا... وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ؛^۲ خدا را بپرستید و چیزی را در عبادت شریک او نسازید و احسان کنید به والدین... و به همسایه چه خویش باشد و چه بیگانه.»

رسول خدا ﷺ می‌فرماید: «مَا زَالَ جِبْرِئِيلُ يُوصِينِي بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُورَثُهُ؛^۳ پیوسته جبرئیل درباره همسایه به من سفارش می‌کرد تا آن‌که من فکر کردم برای همسایه سهمی از ارث قرار می‌دهد.»

رسول خدا ﷺ می‌فرمود: در شب معراج دیدم که بر در چهارم بهشت نوشته شده: «مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ جَارَهُ فَوْقَ مَا يُكْرِمُ بِهِ غَيْرَهُ؛^۴ هر کس به خدا و روز قیامت ایمان دارد، همسایه‌اش را بیش از دیگران احترام کند.» امام رضا علیه السلام نیز می‌فرماید:

«أَحْسِنُ مُجَاوِرَةً مَنْ جَاوَرَكَ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَسْأَلُكَ عَنِ الْجَارِ؛^۵ با همسایگان

۱. رک: مازندرانی، مولی محمد صالح، شرح اصول کافی، تحقیق: میرزا ابوالحسن شعرانی، تصحیح: سید

علی عاشور، بیروت: دار احیاء التراث العربی، اول، ۱۴۲۱ق، ج ۹، ص ۱۱.

۲. نساء، آیه ۳۶.

۳. صدوق، امالی، تحقیق: قسم الدراسات الاسلامیة، قم: مؤسسة البعثة، اول، ۱۴۱۷ق، ص ۵۱۴؛ نیشابوری،

محمد بن الفتال، روضة الواعظین، تحقیق: سید محمد مهدی و سید حسن خراسان، قم: منشورات الرضی،

بی تا، ص ۳۸۷.

۴. نوری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل، بیروت: مؤسسة آل البيت علیهم السلام، دوم، ۱۴۰۹ق، ج ۸، ص ۴۲۶ -

۴۲۷.

۵. همان، ص ۴۲۶.

خوش‌همسایگی کن؛ زیرا خدای تعالی درباره همسایه از تو خواهد پرسید.»
 از نظر اسلام، همسایه از موضوعات داخلی زندگی و از دغدغه‌های اولیه انسان است؛ به طوری که در کلمات معصومین علیهم‌السلام مهربانی با همسایه در کنار تأمین خویش و خانواده، یکی از اهداف کسب و کار است. امام باقر علیه‌السلام می‌فرماید: «مَنْ طَلَبَ الرِّزْقَ فِي الدُّنْيَا اسْتِعْفَافًا عَنِ النَّاسِ وَ تَوْسِيْعًا عَلَىٰ أَهْلِهِ وَ تَعَطُّفًا عَلَىٰ جَارِهِ لَقِيَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ وَجْهُهُ مِثْلُ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ؛^۱ کسی که به دنبال مال می‌رود تا خودش از مردم بی‌نیاز شود و برای تأمین خانواده تلاشی کرده باشد و بتواند به همسایگانش مهربانی کند، در روز قیامت خدا را در حالی ملاقات می‌کند که صورتش مانند ماه شب چهاردهم است.»

نکوهش همسایه آزاری

همسایه آزاری، در دین مقدس اسلام به شدت نکوهش شده است. همسایه آزاران، نه تنها گناهکار، بلکه خارج از زمره اسلامیان و اهل ایمان شمرده شده‌اند. منظور از همسایه آزار، تنها کسی نیست که برای همسایه خود زحمت و درد سر فراهم نموده و با رفتار و گفتار خود او را آزرده می‌کند، بلکه این عنوان کسانی را هم که از قیام به وظایف همسایگی کوتاهی می‌کنند و در ادای حقوق همسایگان نمی‌کوشند، شامل می‌شود. کسی که از حال همسایه خود بی‌خبر است و به ادای حقوقش بی‌توجهی می‌کند، به همسایه خویش ستم کرده است و از نظر دینی، همسایه آزار شمرده می‌شود؛ هرچند رفتار او از نظر عرف، ستم نامیده نشود و مردم به او همسایه آزار نگویند.

رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم می‌فرماید: «مَنْ ضَيَّعَ حَقَّ جَارِهِ فَلَيْسَ مِنَّنَا؛^۲ کسی که حق

۱. طوسی، تهذیب الاحکام، تحقیق: سید حسن موسوی، تهران: دارالکتب الاسلامیه، سوم، ۱۳۶۴ش، ج ۶، ص ۳۲۴.

۲. صدوق، امالی، پیشین، ص ۵۱۴.

همسایه‌اش را ضایع می‌کند، از ما نیست.»
و یا می‌فرماید: «مَنْ أَدَى جَارَهُ فَقَدْ آذَانِي؛^۱ هر کس همسایه‌اش را بیازارد، مرا آزرده است.»

اصول همسایه‌داری

بسیاری مایل‌اند که با همسایگان خود، رابطه خوب و سالمی داشته باشند؛ ولی به علت عدم آشنایی با حقوق همسایگی و بی‌خبری از آداب اسلامی، به خواسته خود نمی‌رسند. همسایه‌داری، بر اساس سنت اسلامی بر سه اصل استوار است: معاشرت، اهتمام و آگاهی.

۱. اصل معاشرت

یکی از خطوط کلی رابطه با همسایگان، این است که هر مسلمانی باید با همسایگان خود در تماس باشد، رفت‌وآمد کند و از دوری و بی‌اعتنایی به همسایگان بپرهیزد.

۲. اصل اهتمام

اصل دیگری که به عنوان زیربنای روابط همسایگی از سخنان معصومان عليهم‌السلام استفاده می‌شود، اصل «اهتمام» است؛ به این معنا که انسان بداند رابطه همسایگی، از جمله روابط مهم و با اهمیت در زندگی اجتماعی است. رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله فرمود: «آیا می‌دانید حق همسایه چیست؟ سوگند به آن که جانم در دست او است، کسی موفق به ادای حقوق همسایه نمی‌شود، مگر اندک کسانی که خدا به حالشان رحم کرده است.»^۲

۱. نوری، حسین، مستدرک الوسائل، پیشین، ج ۸، ص ۴۲۴.

۲. متقی هندی، علی، کنز العمال، تحقیق: محمد عمر الدمیاطی، بیروت: دار الکتب العلمیة، دوم، ۱۴۲۴ق، ج ۹، ص ۵۹.

۳. اصل آگاهی

یکی از اصولی که به عنوان زیربنای روابط همسایگی از سخنان اهل عصمت علیهم السلام به دست می‌آید، اصل آگاهی و باخبری است؛ به این معنا که مسلمان نباید از حال همسایه خود بی‌خبر باشد؛ چرا که بی‌خبر بودن از نیاز همسایه، از انسان رفع تکلیف نمی‌کند. از این رو امیرمؤمنان علیه السلام می‌فرماید: «مِنْ حُسْنِ الْجَوَارِ تَقَدُّدُ الْجَارِ؛^۱ از شعبه‌های خوش‌همسایگی، خبر گرفتن از حال همسایه است.»

میرزا حسین نوری، صاحب کتاب *مستدرک الوسائل* که از اساتید مرحوم شیخ عباس قمی، صاحب *مفاتیح الجنان* است، با واسطه‌های معتبر و موثق از سید جواد عاملی، صاحب کتاب *مفتاح الکرامه* نقل کرده است: شبی مشغول خوردن شام بودم که در خانه را زدند. وقتی در را باز کردم، خدمتکار استاد سید بحرالعلوم را دیدم. خدمت‌کار گفت: سید شامش را در مقابل گذاشته و منتظر تو است. من با شتاب خدمت استاد رسیدم. دیدم سید یک سینی بزرگ پُر از گوشت و سایر غذاهای لذیذ در مقابل نهاده و نشسته است. تا چشمش به من افتاد، گفت: از خدا نمی‌ترسی! از خدا شرم نمی‌کنی! گفتم: چه اتفاقی افتاده است؟

گفت: یکی از همسایگانت که در نزدیکی تو خانه دارد و تو او را می‌شناسی، چند روز است برای سیر کردن خانواده‌اش از بقال محل روزانه مقداری خرما می‌خرد و زاهدی نسبی می‌کند و در این چند روز، در خانه او جز خرما زاهدی چیزی مصرف نکرده است. امروز هم رفت که مقداری خرما برای شام نسبی کند، بقال گفت: حسابت بالا رفته است. او هم خجالت کشید و دست خالی به خانه برگشت و با خانواده‌اش بدون شام ماندند؛ آن وقت تو از نعمت بهره‌مندی و می‌خوری! گفتم: به خدا قسم! من از حال او خبر نداشتم. گفت: اگر می‌دانستی و بی‌توجه به حال او شام می‌خوردی، کافر بودی. من از بی‌خبری تو عصبانی‌ام.

۱. ابن شعبه، حرانی، تحف العقول، تحقیق: علی‌اکبر غفاری، قم: جامعه مدرسین قم، دوم، ۱۳۶۳ش، ص ۸۵.

چرا از حال برادرت چیزی نپرسیدی و بی‌خبر ماندی؟ اکنون خدمت‌کارم این سینی غذا را تا در خانه او می‌آورد و آن‌جا به تو می‌دهد، در بزن و بگو دوست دارم امشب با شما شام بخورم و به این بهانه، شام را به خانه آن‌ها ببر و این کیسه پول را هم در زیر فرشی یا حصیری در خانه‌اش بگذار. سینی را هم لازم نیست با خودت بیاوری؛ بگذار همان‌جا باشد.

آن‌گاه اضافه کرد: من شام نمی‌خورم تا تو برگردی و بگویی آن‌ها شام خوردند و سیر شدند. من با خدمت‌کار به راه افتادم و پشت در خانه همسایه‌ام سینی را از او گرفتم. خادم برگشت و من در زدم. همسایه‌ام در را باز کرد. گفتم: دوست دارم امشب با تو شام بخورم. وقتی سینی را زمین گذاشتم و نشستم، نگاهی به آن کرد و گفت: این غذا از تو نیست. عرب نمی‌تواند چنین غذایی بپزد.^۱ بنابراین، تا نگویی ماجرا چیست، من و خانواده‌ام از این غذا نمی‌خوریم. اصرارهای من فایده‌ای نبخشید و ناچار شدم قصه را برای او بازگو کنم. گفت: به خدا قسم! هیچ کس، حتی همسایگان نزدیک، از حال ما خبر نداشتند.^۲

حقوق اساسی همسایه

آنچه مهم است، این است که حقوق اساسی همسایه، انکار و ضایع نشود. بنابراین، شناخت حقوق اساسی همسایه، از اولویت بیشتری برخوردار است. ملاحظه احادیثی که در این باب وارد شده، نشان می‌دهد همسایگان بر هم چهار حق اصلی دارند و سایر حقوق از آن‌ها ناشی می‌شود:

۱. این‌که از زیان و شرّ یکدیگر در آسایش و امنیت باشند؛

۲. منافع یکدیگر را حفظ نمایند؛

۱. سید جواد عاملی، از اهالی لبنان بوده و سید بحر العلوم در اصل ایرانی است. به همین دلیل، غذای موجود، به سبک غذای ایرانی طبخ شده و آن مرد، به تفاوت آن پی برده است.

۲. قمی، شیخ عباس، الکنی والألقاب، قم: جامعه مدرسین قم، ۱۴۲۵ق، ج ۲، ص ۶۸.

۳. همدیگر را از همدلی و اخلاق نیک هم محروم نکنند؛

۴. نسبت به نیاز هم بی تفاوت نباشند.

۱. امنیت و آسایش

هر کس حق دارد در آسایش و امنیت زندگی کند و از جانب همسایگان، هیچ زبانی به او نرسد و مورد آزار و اذیت قرار نگیرد. کسی که به هر طریقی همسایه خود را آزار می‌دهد، یکی از حقوق اساسی او را ضایع کرده است. مصادیق آزار ممکن است با تغییر شرایط، متفاوت شوند. افزون بر این که آزار از هر طریقی به انسان برسد، حکم واحدی دارد و اسباب و وسایل آن، اهمیتی ندارد. به همین دلیل، در احادیث مربوط به این بحث، بیشتر بر عنوان کلی آزار تکیه شده و از مصادیق آن، کمتر سخن به میان آمده است.

برخی نمونه‌های آزار که در روایات مورد نهی و نکوهش قرار گرفته و یا در عُرف به عنوان همسایه‌آزاری شناخته می‌شوند، به شرح ذیل است:

- نگاه کردن به خانه همسایه:

نگاه کردن به خانه همسایه، از هر طریق و به هر دلیل، چه آشکارا و چه مخفیانه، زشت و نکوهیده است. در روایت آمده است: هر کس به خانه همسایه‌اش سرک بکشد و به عورت مردی یا به مو و بدن زنی نگاه کند، بر خدا سزاوار است او را با منافقانی که در دنیا در پی دیدن عورت زنان بودند، وارد آتش کند و این شخص از دنیا خارج نمی‌شود، تا خدا او را رسوا کند.^۱

بنابراین، گشودن پنجره‌ای که به خانه همسایه اشراف داشته و داخل خانه‌اش را در معرض دید قرار می‌دهد، مجاز نیست؛ چون موجب آزار همسایه می‌شود. از امام صادق علیه السلام روایت شده است: کسی حق ندارد در دیوار خانه خود منفذی

۱. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، بیروت: مؤسسه آل‌البیت علیهم السلام، اول، ۱۴۱۳ق، ج ۲۰،

ایجاد کند که از آن می‌توان به داخل خانه همسایه نگاه کرد؛ ولی اگر برای نور جایی را سوراخ کند که به خانه همسایه دید نداشته باشد، مانعی ندارد.^۱

- تجسس در امور پنهان همسایه:

ممکن است، کسی به خانه همسایه نگاه نکند، ولی از طرق دیگر مراقب رفت‌وآمدها و گفت‌وگوهای او باشد و در باره اسرار نهانی او تحقیق کند. این رفتار نیز موجب آزار هر کسی می‌شود و شرع مقدس، از آن باز داشته است. امیرمؤمنان علیه السلام می‌فرماید: «مَنْ تَطَّلَعَ عَلَى أَسْرَارِ جَارِهِ انْهَتَكَتْ أَسْتَارُهُ»^۲ هر کس به اسرار همسایه‌اش سرک بکشد، پرده‌هایش پاره می‌شود. (اسرارش فاش می‌گردد.)

- خیانت مالی:

یکی از مصادیق بارز همسایه‌آزاری، دست‌اندازی به اموال او است. همسایگان بد، برخی اوقات به اموال همسایه تجاوز می‌کنند و گاهی او را می‌آزارند تا از اموالش دست بردارد و آن‌ها با بهای ناچیز تصاحبش کنند. رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید:

«مَنْ خَانَ جَارَهُ شِبْرًا مِنَ الْأَرْضِ جَعَلَهُ اللَّهُ طَوْقًا فِي عُنُقِهِ مِنْ تُحُومِ الْأَرْضِ السَّابِعَةِ حَتَّى يَلْقَى اللَّهَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُطَوَّقًا إِلَّا أَنْ يَتُوبَ وَيَرْجِعَ»^۳ هر کس به اندازه یک وجب زمین به همسایه‌اش خیانت کند، خداوند متعال آن قسمت زمین را تا نهایت زمین هفتمین، به صورت طوق در گردنش می‌افکند تا روز قیامت با آن طوق، خدا را ملاقات کند؛ مگر آن‌که توبه کند و برگردد.»

۱. قاضی نعمان مغربی، دعائم الاسلام، تحقیق: آصف بن علی اصغر فیضی، قاهره: دار المعارف، ۱۳۸۳ق، ج ۲، ص ۵۰۵.

۲. لیبی واسطی، علی بن محمد، عیون الحکم والمواعظ، تحقیق: حسین حسنی بیرجندی، قم: دار الحدیث، اول، ۱۳۷۶ش، ص ۴۳۶.

۳. صدوق، امالی، پیشین، ص ۵۱۳.

بدیهی است که حضرت از باب نمونه و به تناسب شرایط، از زمین نام برده است؛ وگرنه خیانت به هر صورت و غضب هر چیز، موجب خشم خداوند متعال می‌شود. آن حضرت در باره آزار همسایه به قصد تملک می‌فرماید: «مَنْ آذَى جَارَهُ طَمَعًا فِي مَسْكَنِهِ وَرَثَهُ اللَّهُ دَارَهُ؛^۱ هر کس همسایه‌اش را به طمع خانه‌اش آزار دهد، خداوند متعال خانه‌اش را نصیب همسایه می‌کند.»

- اظهار دارایی و بهره‌وری:

استفاده از نعمت‌های الهی، از نظر شرعی ممنوع نیست. افزون بر آن، در صورت امکان، استفاده نکردن و فقیرنمایی نیز به نوعی نکوهش شده و در مقابل، اظهار نعمت‌های الهی، سفارش و ستایش شده است؛ ولی باید توجه داشت که اظهار نعمت‌های حق در برابر محرومان، موجب اندوه و افسوس ایشان می‌شود. بنابراین، لازم است کسی که برخوردار از نعمت است، به هنگام استفاده از آن، همسایگان خویش را نیز بهره‌مند کند؛ وگرنه موجب آزار ایشان می‌شود. به همین دلیل، رسول خدا ﷺ فرمود: اگر نوبری به خانه‌ات می‌بری و نمی‌خواهی به همسایگان هم بدهی، مخفیانه ببر.^۲

و یا در حدیثی دیگر می‌فرماید: «مَنْ آذَى جَارَهُ بِقُتَارِ قَدْرِهِ فَلَيْسَ مِنَّا؛^۳ کسی که همسایه‌اش را با بوی دیگش آزار دهد، از ما نیست.»

منظور از آزار در این حدیث شریف، آن است که بوی غذا و کباب را پخش کند؛ ولی همسایه را در خوردن آن شریک نسازد. به همین دلیل، رسول خدا ﷺ

۱. نوری، مستدرک الوسائل، پیشین، ج ۳، ص ۴۶۸.

۲. مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار، تصحیح: محمدباقر بهبودی، تهران: المكتبة الإسلامية، سوم، ۱۳۷۴ش، ج ۷۹، ص ۹۴.

۳. نوری، مستدرک الوسائل، پیشین، ج ۸، ص ۴۲۲.

فرمود: «وَلَا تُؤْذِهِ بِرِيحٍ قَدْرِكَ إِلَّا أَنْ تُعْرِفَ لَهُ مِنْهَا؛^۱ با بوی دیگت او را میازار؛ مگر آن‌که کاسه‌ای از آن برایش ببری.»

- نمونه‌های دیگر همسایه‌آزاری:

برخی دیگر از بارزترین مصادیق همسایه‌آزاری عبارت‌اند از:

- غیبت همسایه؛

- افشای اسرار و عیوب همسایه؛

- ایراد خسارت به خانه همسایه، به هر صورت و به هر وسیله؛

- بی‌توجهی به هر چیزی که معمولاً منتهی به خسارت می‌شود؛ مثل: ناودان، باغچه، چاه، فعالیت و بازی کودکان و نگهداری و رفت‌وآمد حیوانات اهلی؛

- بستن راه همسایه به هر وسیله، مثل ریختن برف و مصالح ساختمانی و کندن کانال و چاله؛

- محروم کردن او از نور و هوا به وسیله ساختمان بلندتر از حد معمول، بدون اذن و هماهنگی؛

- ایجاد جار و جنجال و سر و صدای زیاد؛ مخصوصاً در اوقات و شرایطی که هر صدایی می‌تواند خسارت‌آور باشد؛ مثل زمان بیماری و پاسی از شب گذشته؛

- معاشرت و رفت‌وآمد با کسانی که ورودشان به محل، همسایگان را آزار می‌دهد؛ مثل افراد شرور، ناباب و لایبالی؛

- نهادن زباله در جایی که بو و ظاهر زننده آن، همسایه را ناراحت می‌کند؛

- نگهداری زباله و مواد حشره‌زا در خانه خود، در صورتی که آثار آن، مثل بو و حشره، به خانه همسایه‌ها سرایت کند؛

- نگهداری حیوانات در خانه‌های شهری، به‌ویژه آپارتمان‌ها، مثل سگ که در

۱. مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار، پیشین، ج ۷۹، ص ۹۴؛ هثیمی، نورالدین، مجمع الزوائد ومنبع الفوائد،

جامعه اسلامی حکمی ویژه دارد؛

- بی توجهی به دودی که به طور غیر متعارف از دودکش خانه خارج شده و به نوعی همسایه را آزار می دهد؛

- بی مهری و رفتار ناشایست با هر چیزی که به همسایه متعلق است، مثل بی احترامی به میهمان همسایه؛

- و به طور کلی، هر نوع گفتار یا رفتاری که مایه اذیت همسایه شود. این باب بسیار گسترده است؛ تا آن جا که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می فرماید: «اگر سگ همسایه ات را کتک بزنی، همسایه ات را آزاده ای.»^۱

۲. حفظ منافع

حفظ منفعت، شامل جلوگیری از زیان هم می شود. گفتیم که کسی حق ندارد به همسایه خود زیانی برساند. علاوه بر این، انسان موظف است که از رسیدن زیان به همسایه جلوگیری کند و در حدّ توان و امکانات خود، اجازه ندهد دیگری هم به او زیان برساند. بنابراین، موظف هستیم که منافع همسایه را حفظ کنیم و نگذاریم منفعتی از دست او برود. امام سجاد عَلَيْهِ السَّلَام در ضمن حقوق همسایه فرمود: «حفظه غائباً»^۲ [اولین حق همسایه این است که] در غیابش حفظش کنی. حفظ در زمان غیبت، عنوان عامی است که بسیاری از روابط را شامل می شود. هر کسی در صورت حضور و آگاهی، از موجودیت و منافع خود دفاع می کند؛ ولی به طور طبیعی، عرصه های غیبت انسان، بسی بیشتر از صحنه های حضور او است و در عرصه های غیبت، توان دفاع از خود را ندارد و به یاری دیگران محتاج می شود. در این صورت است که نقش همسایه به عنوان تکلیف از یک سو، و به عنوان حق از سویی دیگر، حیاتی می شود؛ به عنوان نمونه، وقتی که اموال همسایه در

۱. نوری، مستدرک الوسائل، پیشین، ج ۸، ص ۴۲۳.

۲. صدوق، امالی، پیشین، ص ۴۵۵.

غیاب او مورد تعرض یا در معرض تلف قرار می‌گیرد، باید در حفظ و حراست از آن کوشید. به طور کلی:

- وقتی کسی از همسایه غیبت می‌کند، باید از او دفاع کرد؛

- وقتی در غیاب همسایه، کسی به حَرَم او چشم بد می‌دوزد، باید آن چشم را از حریم او دور کرد؛

- وقتی که سرّی از اسرار همسایه در معرض فاش شدن قرار می‌گیرد، باید بر آن پرده پوشید؛

- و هر جا که می‌توان برای همسایه منفعتی را حفظ یا زیانی را دور کرد، باید اقدام کرد؛ در غیر این صورت، یکی از حقوق اساسی همسایه را ندیده گرفته‌ایم. به همین جهت است که نصیحت همسایه با مراعات شرایط، از وظایف همسایگی است.

۳. همدلی و اخلاق نیک

یکی دیگر از حقوق اساسی همسایه، این است که او را از اخلاق نیک خود بهره‌مند سازیم و در شرایط رنگارنگ زندگی، با او همدلی کنیم. در برخوردها احترامش کنیم، در بیماری‌ها حالی از او بپرسیم، در مشکلات دلداریش دهیم و اظهار همدردی کنیم، در شادی‌هایش شادی کنیم و در غم و اندوه شریکش باشیم و کاری کنیم که او غم و شادی‌مان را ببیند و بداند که به جهت او شاد یا غمگین هستیم. همچنین، لغزش‌ها و اشتباهات او را نسبت به خودمان یا دیگران ندیده بگیریم و ببخشیم. رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌فرماید: «حُرْمَةُ الْجَارِ عَلَى الْجَارِ كَحُرْمَةِ أُمَّهِ وَأَبِيهِ»^۱ احترام همسایه بر همسایه، مانند احترام پدر و مادر است.

۴. توجه به نیازها

گرفتاری و نیاز، شاخصه زندگی دنیا است. کسی را نمی‌شناسیم که روزی به

۱. کلینی، محمد بن یعقوب، کافی، پیشین، ج ۵، ص ۳۱.

کمک دیگران محتاج نشود. یکی از حقوق همسایگی، این است که در این‌گونه موارد، به نیاز همسایه خود بی‌توجه نباشیم. رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمود: «إِنَّ أَفْقَرَ عُدَّتْ عَلَيْهِ؛^۱ اگر محتاج شد، یاری‌اش کنی.»

در ذیل، دو نمونه از نیازهای همسایه را که در روایات آمده، بیان می‌کنیم.

- نیازهای اولیه:

غذا و لباس، از حقوق و نیازهای اولیه هر انسان است و به همین دلیل، تأمین آن‌ها بر سایر نیازهای آدمی اولویت دارد. طبق روایات، توجه به گرسنگی و برهنگی همسایه، از صفات ایمانی است؛ به طوری که اگر کسی با فرض توانایی داشتن، در تأمین آن قدمی برندارد، اهل ایمان نیست. رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌فرماید: «مَا آمَنَ بِي مَنْ بَاتَ شَبَعَانَ وَ جَارُهُ جَائِعٌ؛^۲ به من ایمان نیاورده، کسی که سیر بخوابد و همسایه‌اش گرسنه باشد.»

و یا فرموده: «مَا آمَنَ بِي مَنْ بَاتَ كَاسِيًا وَ جَارُهُ عَارِيًا؛^۳ به من ایمان نیاورده است، کسی که خود پوشیده باشد و همسایه‌اش برهنه.»

امیر مؤمنان عَلِيٌّ می‌فرماید: «شنیدم که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ روزی به اصحابش می‌فرمود: به من و قیامت ایمان نیاورده، هر کس سیر بخوابد و همسایه‌اش گرسنه باشد. گفتیم: ای رسول خدا! پس ما هلاک شده‌ایم! فرمود: از اضافه غذای‌تان، از اضافه خرما‌تان، از اضافه روزی و لباس‌تان؛ خشم پروردگار را با این‌ها خاموش کنید.»^۴

۱. شهید ثانی، مسکن الفؤاد، قم: مؤسسة آل البيت عَلَيْهِمُ السَّلَام، اول، ۱۴۰۷ق، ص ۱۱۴.

۲. کلینی، محمد بن یعقوب، کافی، پیشین، ج ۲، ص ۶۶۸.

۳. احسانی، ابن ابی‌جمهور، عوالی اللثالی، قم: انتشارات سید الشهداء، اول، ۱۴۰۳ق، ج ۱، ص ۲۶۹؛ نوری، مستدرک الوسائل، پیشین، ج ۱۶، ص ۲۶۵.

۴. مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار، پیشین، ج ۷۲، ص ۳۶۲.

- نیاز به ابزار:

برخی ابزار و آلات زندگی، به گونه‌ای است که تهیه آن برای همه خانواده‌ها ممکن نیست. این گونه ابزار با آن که کاربرد زیادی ندارند، گران قیمت‌اند؛ ولی به وقت نیاز، چیز دیگری جایگزین آن‌ها نمی‌شود. از این قبیل ابزار می‌توان: دیگ‌های بزرگ، اجاق‌های ویژه، ابزار ساختمانی مانند بیل و کلنگ و ابزار فنی مثل آچار را مثال زد. این نوع ابزار، در زبان عرب «ماعون» نامیده می‌شود. در قرآن کریم سوره‌ای به نام «ماعون» نازل شده است. در این سوره خداوند متعال کسانی را که از عاریه دادن این گونه ابزار خودداری می‌کنند، تهدید کرده، می‌فرماید: «وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ»^۱ و آن‌ها که ماعون نمی‌دهند. در تفسیر این واژه، روایات متفاوتی به دست ما رسیده است؛ از جمله: زکات^۲، وسایل خانه^۳ و چیزی که مردم به هم عاریه می‌دهند.^۴ در شرح معنای اخیر، ابزاری مثل: دیگ، چراغ و تیشه^۵ را نام برده‌اند.

به هر حال، یکی از نیازهای همسایه که گاهی خود می‌نمایاند، احتیاج به این گونه ابزار است و از وظایف همسایگی است که در صورت امکان، به نیاز او پاسخ مثبت دهد. رسول خدا ﷺ می‌فرماید: «مَنْ مَنَعَ الْمَاعُونَ جَارَهُ مَنَعَهُ اللَّهُ خَيْرَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ وَكَلَهُ إِلَى نَفْسِهِ وَ مَنْ وَكَلَهُ إِلَى نَفْسِهِ فَمَا أَسْوَأَ حَالَهُ»^۶ کسی که ابزار

۱. ماعون، آیه ۷.

۲. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان، تحقیق: سید هاشم رسولی محلاتی، بیروت: دار احیاء التراث العربی، اول، ۱۴۱۲ق، ج ۱۰، ص ۴۵۷.

۳. طبری، جامع البیان، تحقیق: خلیل المیس، بیروت: دار المعرفة، ۱۴۱۵ق، ج ۲۰، ص ۴۱۲.

۴. همان، ص ۴۰۹.

۵. طبرسی، مجمع البیان، پیشین، ج ۱۰، ص ۴۵۷؛ فیض کاشانی، ملا محسن، تفسیر صافی، بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، دوم، ۱۴۰۲ق، ج ۵، ص ۳۸۱؛ طبری، جامع البیان، پیشین، ج ۲۰، ص ۴۰۷-۴۱۲.

۶. صدوق، امالی، پیشین، ص ۵۱۵.

زندگی به همسایه خود عاریه ندهد، خداوند در روز قیامت خیر خود را از او دریغ می‌کند و او را به عمل خودش واگذار می‌کند و هر کس خدا به عملش واگذارش کند، چه بد حالی دارد.»

مدارا با همسایه بد

در صورتی که انسان به همسایه بد گرفتار شود و نتواند جای خود را عوض کند، توصیه پیشوایان دین این است که انسان، آزار همسایه را تحمل کند. از این رو، دین مقدس اسلام به هیچ روی، در روابط همسایگی مقابله به مثل را تجویز نمی‌کند. امام کاظم علیه السلام می‌فرماید: «لَيْسَ حُسْنُ الْجَوَارِ كَفَّ الْأَذَى وَ لَكِنَّ حُسْنَ الْجَوَارِ صَبْرُكَ عَلَى الْأَذَى؛^۱ خوش همسایگی، خودداری از آزار دادن نیست؛ بلکه صبر و تحمل آزار همسایه است.»

در روایتی از رسول خدا صلی الله علیه و آله آمده است: خداوند متعال دوست دارد مردی را که همسایه بدی دارد و او را می‌آزارد؛ اما او آزارش را تحمل می‌کند و با خدا حساب می‌کند تا خداوند با مرگ یا در زندگی همسایه، او را از مقابله با او بی‌نیاز کند.^۲

۱. کلینی، کافی، پیشین، ج ۲، ص ۶۶۷.

۲. سیوطی، جلال‌الدین عبدالرحمان بن ابی‌بکر، الجامع الصغیر، بیروت: دار الفکر، اول، ۱۴۱۰ق، ج ۱، ص ۲۸۶.